

Wojciech Doliński
Uniwersytet Wrocławski

<https://doi.org/10.18778/1733-8069.13.3.03>

Zapisy autobiograficzne – od doświadczenia do map interpretatorów

Abstrakt Zapisy wspomnień (np. pamiętniki, dzienniki, listy) jako najlepsze źródło danych biograficznych w socjologii „złoty wiek” mają już za sobą. Od początku lat 80. zeszłego stulecia liczba ogłaszanych konkursów na materiały autobiograficzne dramatycznie się zmniejszyła. W kontekście współczesnych przemian społecznych, demokratyzacji form zapisu i związanego z tym rozwoju „wyobraźni socjologicznej”, istnieje potrzeba „odświeżenia” refleksji o wybranych elementach metody dokumentów osobistych, która na świecie jest rozpoznawana za sprawą między innymi Floriana Znanieckiego. Ta refleksja dotyczy trojkiego rodzaju zagadnień. Po pierwsze, etycznego uwikłania opisów fenomenologicznych w potoczne i naukowe interpretacje; po drugie, doświadczeniowych i refleksyjnych cech aktu zapisu, charakteryzującego zarówno badanych, jak i badaczy; po trzecie, możliwości procedury mapowania zapisów autobiograficznych z wykorzystaniem map mentalnych (*concept maps*). Te zagadnienia zostały w artykule przedstawione w odniesieniu do literatury socjologicznej i niesocjologicznej, bowiem społeczne zakorzenienie praktyk piśmiennych przekracza granice dyscyplin. Elastyczność, otwartość i prostota procedury mapowania uwrażliwia teoretyków, jak i praktyków spoza środowiska akademickiego na obecne możliwości opisu zakorzenienia doświadczeń człowieka w rozwarstwionych, ale uporządkowanych obszarach życia codziennego.

Słowa kluczowe zapisy autobiograficzne, współczynnik humanistyczny, doświadczenie, opis fenomenologiczny, mapy mentalne (*concept maps*)

Wojciech Doliński, doktor, adiunkt w Zakładzie Socjologii Edukacji Instytutu Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Zainteresowania badawcze: badania biograficzne ze szczególnym uwzględnieniem zapisów wspomnieniowych, relacje etniczne i narodowe, polskie „opcje” europejskości, społeczne zakorzenienie niepełnosprawności, fenomenologia społeczna.

Adres kontaktowy:

Zakład Socjologii Edukacji
Instytut Socjologii
Uniwersytet Wrocławski
ul. Koszarowa 3/20, 51-149 Wrocław
e-mail: wojtekdolinski@gmail.com

„Złoty wiek” metody inicjowanych wspomnień pamiętnikarskich zakończył się dla polskiej powojennej socjologii pod koniec lat 70. zeszłego stulecia¹. Ten element dziedzictwa Floriana Znanieckiego, zwany „polską metodą” (Kwilecki 1998: 19)², miał wystarczający potencjał intelektualny, by promieniować na przykład do Anglii, Francji, Austrii, Czechosłowacji, Jugosławii i ZSRR (Jakubczak 1971: 10). Jednak od lat 80. konkursy na tego rodzaju materiały autobiograficzne były w Polsce coraz rzadziej ogłaszane, a uzyskane opisy doświadczeń nie cieszyły się już takim zainteresowaniem socjologów. Podobne badania, choć obecnie organizowane z mniejszą częstotliwością³, nie tylko nie podważają szczególnej roli literatury pamiętnikarskiej i (auto)biograficznej w polskiej kulturze (Chałasiński 1971: 21–23; Kurcz 1995: 91), ale prowokują do namysłu nad znaczeniem zjawiska biografii oraz badawczym wykorzystaniem autobiografii w przyszłości.

¹ W latach 1913–1982 ogłoszono około 1400 konkursów pamiętnikarskich (Jakubczak 1983: 558–630; Gryko 1989: 118).

² Odrębnej płaszczyzny refleksji wymagałoby przesłedzenie „kanałów”, którymi w socjologii polskiej w odróżnieniu od – z grubsza rzecz biorąc – europejskiej i amerykańskiej doszło do innego rozłożenia akcentów w ramach „dokumentów osobistych” na metodę konkursów pamiętnikarskich oraz badania (auto)biograficzne (zob. szerzej: Mucha, Keen 2006: 17–35).

³ Z przeprowadzonej wstępnej kwerendy wynika, że w latach 1983–2015 zorganizowano około 100 konkursów na pamiętniki i wspomnienia (pominięto te, które posługiwały się hasłem np. „biograficzne”, ale dotyczyły innych form rejestracji doświadczenia, np. fotograficznych, filmowych, rysunkowych). Ważną rolę w tym zakresie odegrały takie ośrodki i instytucje, jak m.in. Instytut Gospodarstwa Społecznego przy Szkole Głównej Handlowej, Społeczne Stowarzyszenie Prasoznawcze „Stopka” w Łomży, Archiwum Wschodnie przy Fundacji Ośrodek Karta, Instytut Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego, Instytut Pamięci Narodowej, Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej oraz w schyłkowym okresie swego istnienia Towarzystwo Przyjaciół Pamiętnikarstwa. Istnieje również ciekawy projekt internetowy, piszemywspomnienia.pl, który, publikując przewodniki o warsztacie zapisu autobiograficznego, systematycznie zachęca do tego typu aktywności (por. Lalak 2010: 208–227).

Współczesna demokratyzacja form zapisu (zob. szerzej: Hopfinger 2010: 164–172 i nast.) oraz rozwój narzędzi rejestracji sposobów doświadczania świata wymuszają potrzebę „odświeżenia” refleksji na temat wybranych założeń owej „polskiej metody” (Hałas 2008: 12, 14; Kaźmierska 2012: 23–26; Czyżewski 2013: 25). Pozytywnym punktem odniesienia mogą być badania narracji (szczególnie z wykorzystaniem wywiadu narracyjnego, biograficzno-narracyjnego) i dyskursu (np. Kaźmierska 2012; 2013; Horolets, Bielecka-Prus 2013)⁴. Poniższe rozważania wpisują się w owo „odświeżenie” przez podkreślenie trojkiego rodzaju uzupełniających się kwestii, pogłębionych w kolejnych partiach tekstu: po pierwsze etycznego uwikłania opisów fenomenologicznych w potoczne i naukowe interpretacje („świat zapisu” – *aspekty duchowe, praktyczne i fenomenologiczne*); po drugie doświadczeniowych i refleksyjnych cech aktu zapisu, charakteryzującego zarówno badanych (autorzy zapisów, narratorzy), jak i badaczy (interpretatorzy) (*współczynnik humanistyczny w kontekście doświadczenia*); po trzecie wreszcie możliwości procedury mapowania zapisów autobiograficznych z wykorzystaniem map mentalnych (*mapy interpretatora*).

„Świat zapisu” – aspekty duchowe, praktyczne i fenomenologiczne

Tekst powstający jako wynik odręcznego lub elektronicznego zapisu rejestrującego doświadczenie,

⁴ To zakorzenione w szkole chicagowskiej dziedzictwo rozwijało się stopniowo w Stanach Zjednoczonych (E. W. Burges, R. E. Park, C. R. Shaw), w Niemczech (F. Schütze), we Francji (D. Bertaux) (Mrozowicki, Turk, Domecka 2013: 25). W kontekście nowoczesnej analizy dokumentów osobistych należy również podkreślić znaczącą rolę Ch. Wrighta Millsa (Mucha 2007: 35–36) i wkład Wilhelma Diltheya w rozwinięcie koncepcji rozumienia m.in. na podstawie pamiętników i listów (Kuderowicz 1987: 94–96).

to sytuacja niemająca swego odpowiednika w kontekście wielu jakościowych odmian badania socjologicznego (por. Szczepański 1973: 624; Znaniecki 2008: 211–213; Kohli 2012: 126; Doliński, Żurko 2016: 11–21)⁵. W przekazie pisemnym „uobecnia się przed nami dawny człowiek w swej ogólnej relacji do świata” (Gadamer 2004: 528). Język dopiero w piśmie zyskuje duchowy, ponadczasowy charakter, bowiem za sprawą uwikłania w ciągłość tradycji i pamięci zawarty w nim przekaz jest równoczesny ze współczesnością. Niejako „skończona” i pełna wypowiedź pisemna umożliwia poszerzenie horyzontu o wymiary głębi, gdyż czytelnik ma „w każdej chwili swobodę powrotu do siebie i w ten sposób jest równocześnie tu i tam” (Gadamer 2004: 527). Intencja zapisu rozumiana jako element samorozumienia, umożliwia „wyjście od empirycznej jednostki i dojście do podmiotu, autorefleksyjnego aktora obdarzonego wolą bycia podmiotem” (Krasowska-Marut, Nowaczyk 2013: 142). W konsekwencji można uzyskać dostęp do rytmu tych zachowań społecznych, które pulsują „między koncentracją na więziach społecznych a koncentracją na naszym własnym życiu psychicznym” (Cohen 2003: 120).

W kulturze Zachodu zapis, będący fundamentalnym założeniem Olsonowskiego „papierowego świata”, jest przyjętą perspektywą poznawczą i źródłem modelu dla mowy. Odpowiada za istnienie form języka mówionego, wprowadzając je wraz z nauką pisania i czytania do naszej świadomości (Olson 2010: 20–21, 376–377, 378, 383; por. Rodak

2009: 177–181). Nauka tworzenia i stosowania list, recept i tabel zapewnia hierarchicznie zrekontekstualizowaną organizację zachowania, co w obszarach rozwoju technologicznego wiąże się „z rozwojem określonych sposobów stawiania i rozwiązywania problemów” (Goody 2011: 187). W innych rodzajach aktywności wpływ trybu pisanego również jest trudny do przecenienia. Transkrypcja z jednej strony pociąga za sobą możliwość poetyckiej „zabawy” słowami w różnych działaniach artystycznych (np. Hopfinger 2010: 113–130; por. Donguy 2014), a z drugiej natomiast, jak podkreśla Alfred Schütz (2008: 221), „aby swobodnie posługiwać się językiem jako schematem ekspresji, trzeba umieć pisać w nim listy miłosne”.

Stawianie i rozwiązywanie problemów, co w obszarach nauki dotyczy obiektywnej, logicznej treści zapisanych myśli, jest nie tylko względnie niezależne od stanów psychicznych badacza, ale wręcz na nie wpływa. Ludzkie wytwory jako konsekwencje logiki zapisu w sposób konieczny pociągają za sobą często niezamierzone przez badacza nowe obszary odrzuceń, twierdzeń, hipotez i pytań (Ziółkowski 2010: 169). Dlatego właśnie Klaus Nellen (1993: 152) zastanawia się, jak posiadana przez Edmunda Husserla umiejętność stenografowania zmieniła charakter refleksji filozofa na temat tego przedmiotu badań, z którego jest najbardziej znany. Zapis „przecina” granice poszczególnych nauk, dając szansę budowania przez badaczy pisemnych obszarów „nadtekstu”⁶. Ten z kolei również jest poddawany analizie

⁶ Do rozważenia w innym miejscu jest po pierwsze: ile poziomów pisemnego „nadtekstu” oraz jaki charakter (forma zapisu, np. esej recenzyjny, seria (nie)uporządkowanych notatek) przyjmie każdy z nich przy założeniu, że autor, potoczny odbiorca i profesjonalny badacz, wypełni treścią

z użyciem zapisu, w którym interpretator nie może utracić bogactwa szczegółów: „widzieć instytucje, obyczaje i przemiany społeczne jako zjawiska «czytelne», to zmienić cały sens pojęcia interpretacji i pchnąć ją w kierunku bliższym tłumaczom, egzegetom czy ikonografom” (Geertz 1998: 230). Ryzyko przyjęcia interpretacji najmniej prawdopodobnych może zostać zniwelowane przez taką oto postawę: celem „nie jest odpowiadanie na nasze własne najgłębsze pytania, lecz udostępnienie odpowiedzi, jakie wypracowali inni – pasąc inne owce, w innych dolinach” (Geertz 2005: 46).

W obszarach życia pozanaukowego stosowanie mniej lub bardziej systematycznych, nieformalnych form zapisu jest nowoczesną formą mnemoniki i z biegiem czasu umożliwia przejrzanie się jak w lustrze w poprzednich wersjach „zapisu siebie”. Zapis (np. na kartce papieru, w edytorze tekstu) ułatwia eksperymentowanie z językiem, dając szansę wymknięcia się spod społecznej presji kontaktów twarzą w twarz⁷. Będąc udokumentowaną formą dialogu ze sobą (*laboratorium introspekcji*), jest procesem otwartym na śledzenie sprzeczności, co wpływa na mające nastąpić w przyszłości słowa i czyny. Codzienne introspekcyjne zapisy obserwacji życia

zapisu osobne płaszczyzny; po drugie, czy te poziomy są wobec siebie niezależne, czy komplementarne i jak można wyznaczyć ich kolejność; po trzecie wreszcie, co wydaje się bardzo ciekawe w kontekście odwołań fenomenologicznych, jaka jest jej/ich „odległość” od oryginału, tekstu źródłowego oraz jaki jest status ewentualnych „wzorów”, w jakie „nadteksty” układają się na społecznych mapach poznania (por. Gurvitch 1985: 469).

⁷ Cechą świata wewnętrznego jest przeżywanie samotności zmuszającej jednostkę do najpierw improwizowania, a potem podejmowania rzeczywistych interakcji (np. listowych, telefonicznych) (Cohen 2003: 120); jakby to ujął Tzvetan Todorov (2003: 138), „pisanie jest taką paradoksalną działalnością, która wymaga ucieczki od innych po to, by pełniej z nimi się spotkać”.

są zatem jedną z metod pracy (Lejeune 2010: 38–43). Wpisanie jej w zawsze interakcyjne konteksty kształtuje i utrwała tożsamości grupowe (Lejeune 2010: 38–43) w podwójnym sensie: doświadczający autor ma możliwość refleksyjnego uczynienia tematem rozmów codziennych (rodzinnych, przyjacielskich, przygodnych) określonych treści zapisów zdefiniowanej „wyjątkowej” codzienności, a także ma szansę planowo lub spontanicznie wykorzystać utrwalone świadectwa biografii członków rodziny (np. dokumenty, dyplomy, prowadzone notatki na okładkach książek, korespondencję, albumy ze zdjęciami) uwikłanych w grupowe historie (Doliński 2012: 83–84)⁸. Materialność tych świadectw pomaga trafnie wyjaśniać codzienne sytuacje, niejako „uwiarygodniając” elementy doświadczenia (Flick 2011: 45). Dzięki temu intymność zapisu jest bardziej wyeksponowana i pozytywnie wpływa na „prowadzenie nieskrępowanego i opartego na równych zasadach dyskursu” (Pezdek 2012: 69–70).

W kontekstach potocznych i naukowych wspomnianą metodę pracy można rozumieć jako „grę” refleksyjności i podmiotowości, będącą egzemplifikacją analizowanych przez Natalie Depraz cech pisarstwa fenomenologicznego. Jej zdaniem celem użycia wyrażen językowych w opisie fenomenologicznym jest to, aby zdać sprawę z „doświadczenia fenomenologicznego w jego wyjątkowości” (Depraz 2010: 198). Taki charakter opisu odkrywa przed badaczem wyjątkowość życia codziennego oraz odzwierciedla kompozycyjny charakter

⁸ Dotyczy to m.in. pamięci biograficznej, która jest „efektem narracji tworzonej przez innych i w tym sensie inni stają się jej współtwórcami, dzieląc przynajmniej część opowieści i włączając je do własnych zasobów pamięci biograficznej” (Kazmierska 2007: 19).

rzeczywistości. Oznacza to, że tak jak i ona opis nie jest „czysty” i „kompletny”, lecz „złożony” i „niekompletny”. Elementy afektywnej pisemnej wypowiedzi w pierwszej osobie, takie jak wyrażanie, opowiadanie, świadectwo, które jako takie budują opis, nie mają charakteru precyzyjnych i szczelnych rozgraniczeń, co odpowiada hybrydalnej praktyce życia codziennego. Forma zapisu nie może się oderwać od tego, co jest opisywaną treścią. Stosowanie języka opisowego ma charakter kontemplacyjny, nakierowany do „wewnątrz”, a jego celem jest przedstawienie tego, jak naprawdę było, i to tak jednoznacznie i dokładnie, jak to tylko możliwe (Depraz 2010: 199, 195, 190). Depraz (2010: 194), odwołując się do Ricoeurowskich refleksji, wskazuje tym samym, że „prawda nie oznacza epistemicznej pewności co do wiedzy opisowej, ale zaufanie natury etycznej, które pokładać można w osobie zaangażowanej w ruch poświadczenia”.

Chodzi zatem o wyeksponowanie etycznego sposobu zakorzenienia tej prawdy „w wewnętrznym porządku słuszności” (Depraz 2010: 194) człowieka, każdorazowo uwikłanego w porządek grupy. W intersubiektywnych praktykach codziennych ten element etyczny jest istotny nie tylko wtedy, gdy stawką jest życie (np. moralne w prawie, fizyczne w medycynie), ale też gdy chodzi o autentyczny, bezpośredni międzypokoleniowy przekaz autotelicznej wartości tego życia lub o odpowiedni zakres (po)rozumienia, od którego jest uzależnione satysfakcjonujące działanie ludzi wchodzących w interakcje. Etyczne uwikłanie języka codziennego ma uwolnić człowieka od użycia formalnych kategorii, które same w sobie są zamykające. Budowa kategorii o przeciwnym charakterze (otwar-

tych, elastycznych) jest ważna, niezależnie od tego, czy badacz traktuje konkretną formę zapisu jako zamkniętą (np. pamiętnik, testament), czy nie (np. dziennik, list). Badanie formy zapisu jest bowiem ingerencją w pierwotnie ustanowione przez autora struktury tekstu, które tworzą nieredukowalną całość. Tę należy rozumieć jako egzystencjalną prawdę pamiętnikarza, którą się hermeneutycznie rozumie w konkretnych „sposobach bycia” (por. Zakrzewska-Manterys 1998: 183–185). W konsekwencji doświadczanie tekstu i refleksyjnie prowadzone „działania” na nim są bezpośrednio uzależnione od form tego tekstu lub, mówiąc inaczej, ograniczenia procedury analitycznej i interpretacyjnej są pochodną ograniczeń tekstu poddanego tym „działaniom”. W kontekście słowa pisanego, będącego „znacznie bardziej złożonym typem znaków niż słowo mówione” (Harris 2014: 283)⁹, tak ważna dla socjologii kwestia *współczynnika humanistycznego* nabiera szczególnego znaczenia.

Współczynnik humanistyczny w kontekście doświadczenia

Współczynnik humanistyczny dotyczy jednej z najważniejszych procedur w naukach społecznych, mianowicie *rozumienia* (*Verstehen*). Choć Jerzy Szacki podkreśla, że sam Znaniecki rzadko wspomina

⁹ Odmienne typy znaków współgrają z odmiennymi racjonalnościami (Harris 2014: 283), co w kontekście dynamicznych zmian w tradycyjnie rozumianym piśmiennictwie przekłada się na rozwój „racjonalności multimedialnej” lub, szerzej, „digitalnej”. Coraz częściej wykorzystuje ona doświadczone na co dzień głębokie związki między światem realnym i wirtualnym, których istotą jest współistnienie uzupełniających się i nieredukowalnych do siebie nawzajem sposobów rejestracji doświadczanego słowa, dźwięku, obrazu, filmu i różnego rodzaju form animacji (por. Hopfinger 2010: 181; Buchner, Maryl 2015: 33–51).

o niej jako o narzędziu poznania socjologicznego (1981: 757), to wartość tej procedury polega na tym, że jest kontynuacją „pewnych sfer poznania potocznego” (Mokrzycki 1971: 34; zob. szerzej: Schütz 1984: 137–192). W tym kontekście należy rozumieć postulowany przez Jana Lutyńskiego (1971: 48) związek między naukowymi analizami i potocznym ich rozumieniem: „czytelnicy tych opracowań, niebędący zawodowymi socjologami, oczekują między innymi, że będą mogli **zestawić naukowe wnioski z własnymi doświadczeniami** [wyróżnienie – WD] życiowymi, że wnioski te pozwolą im zrozumieć lepiej badane zjawiska i badanych ludzi, że naukowe monografie dostarczą plastycznego, całościowego opisu tych zjawisk i ludzi, umożliwiającego ich ocenę, także w płaszczyźnie moralnej i ideowej” (por. Czyżewski, Rokuszewska-Pawełek 1989: 242). Nie chodzi jednak tylko o rozumienie analiz naukowych, lecz z perspektywy doświadczającego człowieka również o to, aby życie codzienne czytelników i konsekwencje społecznego funkcjonowania instytucji naukowych prowokowały do pisemnej samorefleksji, dokładnego spisywania „obserwacji dotyczących swojego środowiska społecznego i własnego w nim życia” (Chałasiński 1979: 7). Patrząc szerzej, spostrzegamy, że problem jest poważniejszy, bo nie dotyczy już tylko oczekiwań ludzi wobec badaczy, tekstów naukowych lub nauki jako takiej, lecz także braku możliwości odseparowania w naukach społecznych badaczy od przedmiotu ich dociekań: „cokolwiek dotyczy innych, jest dla niego [badacza – WD] empirycznym datem, cokolwiek zaś dotyczy jego samego, jest empirycznym datem dla innych” (Znaniecki 1992: 116). Badacze doświadczają podobnie jak robią to inni, a zatem wiedza naukowa

o ludziach w ogóle „zależy od możliwości znalezienia w doświadczeniu własnym i doświadczeniu innych wiarygodnego empirycznego świadectwa, które dotyczyłoby równie dobrze innych ludzi, jak samych uczonych” (Znaniecki 1992: 117).

Kategoria doświadczenia okazuje się kluczowa, bowiem jest elementem faktu empirycznego jawiącego się „tym jednostkom ludzkim, które go doświadczają i używają” (Znaniecki 1992: 134). Ujęcie przez badacza owego faktu ze *współczynnikiem humanistycznym* umożliwia badanie rzeczywistości społecznej traktowanej jako „był doświadczany przez ludzi i przez te doświadczenia tworzony” (Szczepański 1992: XIII). Nie bada on jednak treści świadomości, tego jak jednostki same widzą siebie doświadczającymi, ale warunki i sposoby, na jakie obiekt dany doświadczeniu może być ujęty w refleksji, co jest zagadnieniem natury fenomenologicznej (zob. szerzej: Znaniecki 1991: 506, 507). Badacz zajmuje się więc faktami kulturowymi, które „jawią się jako coś istniejącego niezależnie od aktualnego doświadczenia, coś, co było i może być również doświadczane i używane przez innych, niezależnie od tego, czy istnieje w świecie przyrody” (Znaniecki 1992: 134)¹⁰. W każdym badaniu doświadczenie i aktywność badacza są stale obecnym czynnikiem, bowiem „rzeczywistość jest pierwotnie empiryczna, a tylko wtórnie racjonalna” (Znaniecki 1991: 544). Badacz dąży do osiągnięcia postawy „bezosobowego wiedzącego”, czyli nie pragnie, aby rzeczywistość dopasowała się do jego założeń

¹⁰ Typowym przykładem zespołu faktów kulturowych jest język doświadczany przez osobę piszącą (mówiącą) jako mający znaczenie, trwałe, użyteczne, wspólne jej i innym osobom fakt (zob. szerzej: Znaniecki 1992: 134–135).

(Znaniński 2008: 66). Gdyby tego chciał, groziłoby mu działanie introspekcyjne, które nie jest wiarygodnym narzędziem interpretacji (Znaniński 2008: 187–189), podobnie zresztą jak indywidualne doświadczenie, które za sprawą różnych czynników zakłócających (np. iluzja, halucynacje) z reguły „nie stanowi wystarczającej gwarancji obiektywności” (Znaniński 2008: 73). W związku z tym, że doświadczenia kulturowe mogą być obiektywnie sprawdzone, gdyż w codziennym życiu zachowują treść, znaczenie i mogą być obserwowane przez wielu ludzi, tym gwarantem jest weryfikacja opisu danych, opartego na doświadczeniu kogoś innego, a następnie „porównanie tego opisu z wynikami teoretycznej refleksji na temat swojego własnego doświadczenia” (Znaniński 2008: 194)¹¹.

Doświadczenie jest kontrolowane przez refleksję, bowiem w badaniu przechodzi się „od doświadczenia do coraz bardziej obiektywnej rzeczywistości, nie zaś odwrotnie” (Znaniński 1991: 542). Refleksja jest czynnością szczególnego rodzaju: „pierwotną formą czynności teoretycznej [która – WD] spożytkowuje dane doświadczenia jako materiał dla konstrukcji teoretycznej, modyfikując oraz reorganizując je dla swoich własnych celów” (Znaniński

2008: 189). Cele mogą wynikać zarówno z naukowej obserwacji danych kulturowych, naturalnych, jak i też z sytuacji, kiedy „pragniemy naukowo spożytkować nasze własne doświadczenie systemu” (Znaniński 2008: 208). Działając na co dzień, wykonując wiele czynności, doświadczamy ich tak, jakby „były równie rzeczywiste jak przedmioty i systemy materialne – jeśli nie bardziej” (Znaniński 2008: 86–87). W doświadczaniu nie chodzi jednak o dane „wewnętrzne”, jak wartości, czy „zewnętrzne”, jak rzeczy, ale o charakter indukcyjnych powiązań między faktami, danymi, które są możliwe doświadczaniu (Znaniński 2008: 188, 191). Codzienna praca nad charakterem tych powiązań staje się w konsekwencji wręcz egzystencjalną koniecznością (Manterys 2000: 89).

Wielowymiarowość rzeczywistości problematyzuje charakter owych danych oraz jednocześnie zdecydowanie poszerza horyzont „odczarowanych” możliwości wyboru tego, co choćby na krótką chwilę jest „godne” doświadczania. Wpisany w to rozwój refleksyjności i kompetencji społecznych dotyczących piśmiennictwa, czytelnictwa, komunikacji, sposobów rejestrowania i publikowania doświadczenia, również w obszarach multimedialnych, powoduje, że problem teoretycznych rekonstrukcji, który kiedyś był dla Znanińskiego niejako zarezerwowany dla czynności badaczy i sfery nauki, obecnie, i to z coraz większą siłą, dotyczy również potocznych sposobów interpretacji, codziennych praktycznych lub ideacyjnych sposobów analizy i syntezy. Uwzględniając fakt, że wartościowa autobiografia pisana powinna mieć około 100 tysięcy słów (Znaniński 2008: 222), a także to, że sześć tysięcy „podstawowych pojęć koniecznych do opisu rzeczywistości jest sil-

nie powiązanych z bezpośrednim doświadczeniem bycia w świecie, pozostałe pojęcia są z nich konstruowane” (Lenat 1995 za Duch 2011: 460), refleksyjne przeanalizowanie treści tego, co jest doświadczane i teoretyczna rekonstrukcja jego elementów nabiera szczególnego znaczenia. Przemiana doświadczenia w wiedzę, jej przyrost i eksperckie systematyzacje, a także charakter powiązań strukturalnych, w jakie wchodzi (Mills 2007: 59) z różnym natężeniem, ale efektywnie, kolonizuje poszczególne dziedziny codzienności, narzucając im nowy „porządek, którego dziedziny te nie posiadały” (Znaniński 1991: 784). Teoretyczne rekonstrukcje w obszarach nauki za sprawą dostosowywania założeń metodologicznych muszą niejako nadażać za potocznymi teoriami, które za sprawą narzędzi uogólniających i z przyczyn praktycznych efektywniej jednoczą coraz mniej chaotyczne fragmenty rzeczywistości empirycznej w racjonalne systemy. „Rynek” tych systemów zwiększa moc praktycznych sugestii przedmiotów (np. dokumentów osobistych), na których oparte są racjonalności owych systemów (por. Znaniński 1991: 879–880). Innymi słowy współczesne procesy racjonalizacji działają równocześnie w coraz bardziej wyspecjalizowanych instytucjach oraz w rozwarstwiających się sferach życia (zob. szerzej: Mandes 2008: 225–229). W tych warunkach łatwiej jest na co dzień realizować Millsowskie założenia „wyobraźni socjologicznej” nie tylko przez literatów i praktyków słowa pisanego, ale przez każdego, kto nie tylko stara się, lecz jest już zmuszony rozumieć siebie jako punkt działający na przecięciu historii i biografii (Mills 2007: 55, 71).

Sposób jednoczenia fragmentów rzeczywistości przy wzrastającej mocy sugestii badanych przed-

miotów oraz rozwijających się cechach „wyobraźni socjologicznej” pozwala na przekroczenie niektórych elementów postępowania badawczego: „nauka może wprawdzie odtworzyć teoretycznie każdą empiryczną, praktycznie racjonalną organizację rzeczywistości, lecz tylko **izolując** ją od szerszej organizacji, przez którą jest określona, **pominając** czynniki realne, które uczyniły ją taką, jaka jest, przyjmując ją za rzecz naturalną, za samoistne tworzywo pojęcia. **Rozerwawszy** w ten sposób realne więzy, które spajały tę organizację z szerszym systemem rzeczywistości, nauka określa wówczas jej cały układ z punktu widzenia zupełnie odmiennej racjonalnej systematyzacji” (Znaniński 1991: 781 [wyróżnienie – WD]). Przekroczenie polega na rozwijaniu takich założeń badania naukowego, które nie wyizolują, nie pominą i nie rozerwą egzystencjalnych więzów między elementami doświadczenia. Realizacji tego celu sprzyja stosowanie procedury mapowania (por. Deleuze, Guattari 2015: 13–18).

Mapy interpretatora

Posługiwanie się mapą eksponuje przeżyciowy charakter codzienności człowieka, dla którego zagrożeniem jest hierarchiczne uwikłanie w „usztyniające” narzędzia racjonalnych systematyzacji. Mapowanie doświadczenia ma elastyczny i otwarty charakter. Odzwierciedla swoisty układ współrzędnych obszarów i punktów orientacji badanego w otaczających go polach wiedzy o różnej „gęstości”. Mapa jest odpowiedzią na multiperspektywiczność zakorzenienia człowieka, który aktualizuje sieć relacji ze zbiorem obiektów „rozpostartych” między przeszłością i przyszłością. Aktualizacje

¹¹ Ważne dla poznania naukowego doświadczenie bezpośrednio polega na rekonstrukcji przez innych ludzi tego samego systemu, „w ten sam sposób i z tego samego punktu widzenia, co przez samego socjologa” (Znaniński 2008: 194). W większości jednak sytuacji doświadczenie socjologa może być sprawdzone jedynie pośrednio, poprzez porównanie z doświadczaniem podobnego systemu. Jest ono możliwe wtedy, gdy opis systemów, których doświadczają (np. wiersza, biografii) jest wystarczająco szczegółowy, dokonany przy użyciu obiektywnych pojęć: „tj., żeby w taki sposób charakteryzował wartości wchodzące w skład systemu oraz tworzące strukturę tego ostatniego, aby umożliwić jego rekonstrukcję każdemu, kto znajdzie się w podobnych okolicznościach” (Znaniński 2008: 196).

cementują terazniejszą perspektywę tych obiektów, budując w konsekwencji obszary nieliniowego czasu subiektywnego (Rosenthal 1990: 99; por. Lubas-Bartoszyńska 2003: 42–44; Bertaux 2012: 319, 323). Innymi słowy zapisanego doświadczenia twórcy nie traktuje się liniowo, lecz przestrzennie – „diagramy twórcy”. W nich narrator „nie musiałby już postrzegać swej przeszłości jako formy nitkowej, lecz jako trójwymiarową bryłę, wewnątrz której mógłby wędrować do woli, niepomny śmierci” (Sturrock 2009: 144). Analiza „danych” doświadczeniowych, włączonych w korpus interpretującej narracji, wymaga ujęcia przestrzenności w sposób charakteryzujący medytatorów. Dla nich pojęcie jest „naturalnym organem głębi” (Ortega y Gasset 2008: 64), a przez podkreślenie jego etymologicznego znaczenia (chwytanie, branie) powoduje, że „jedynie ogląd przez pojęcie jest oglądem pełnym” (Ortega y Gasset 2008: 70)¹².

Głębia użytych na co dzień pojęć pomaga badaczowi stosować nieingerującą opisową analizę, w której po pierwsze użyte kategorie będą pomostem „pomiędzy teoretycznym myśleniem socjologów i praktycznym myśleniem ludzi mających do czynienia z obszarem rzeczowym” (Glaser, Strauss 2009: 187–188). Po drugie natomiast będą wystarczająco abstrakcyjne¹³ i elastyczne, by spełniały rolę przewodnika po zmieniających się różnych sytuacjach

życia codziennego. Nie tracą też „uwrażliwiającego” charakteru zastosowanego opisu, „który ujmuje znaczący obraz wywołany dzięki trafnej ilustracji pozwalającej ujrzeć związki w terminach własnego doświadczenia” (Blumer 2007: 117). W „uwrażliwionym” opisie koncentracja na elastycznych kategoriach pomostowych wymusza na interpretatorów ograniczoną liczbę interpretacji oraz ich kontekstową oszczędność (por. Eco 2008a: 46, 49; Eco 2008b: 81–83 i nast.)¹⁴. Jako że interpretacja jest elementem rozumianej treści, a nie tylko narzędziem do rozumienia, celem podstawowym jest takie „oddanie głosu rzeczy, o której tekst mówi” (Gadamer 2004: 538), aby interpretacja nie zastąpiła miejsca zinterpretowanego dzieła. Najbardziej prawdopodobnych interpretacji nie konstytuuje odbiorca/czytelnik, lecz są one „domykane” konfiguracją cech samego tekstu (złożonością struktur, tematyką, przyjętym przez autora „gatunkiem” wypowiedzi pisemnej) (por. Bertaux 2012: 330)¹⁵.

Mapowanie oparte na zmodyfikowanych elementach techniki *concept maps* (Eppler 2006; Wheelton, Faubert 2009; por. Novak, Gowin 1984; Doliński 2012: 72–81, 292–301)¹⁶, spełnia podobnie ważne i praktyczne funkcje jak w życiu codziennym Kauffmanowskie mapy poznawcze (mental-

¹⁴ Odrzucenie założenia mówiącego o istnieniu kryteriów ograniczających interpretację grozi językowym paradoksem: „w tym świecie brakuje tylu rzeczy, że jeżeli brakowałoby jeszcze jednej, nie byłoby dla niej miejsca” (Eco 2008a: 46).

¹⁵ Przeznaczeniem pojęć interpretujących „jest raczej zniknięcie poza tym, co dzięki interpretacji werbalizują” (Gadamer 2004: 538).

¹⁶ W artykule świadomie zrezygnowano z prezentacji przykładowej mapy, gdyż ona ma sens tylko i wyłącznie w bezpośrednim nawiązaniu do analizowanego tekstu źródłowego (np. pamiętnika). Prezentacja mapowania jest ważnym zadaniem, ale tutaj zdecydowanie przekroczyłaby założone teoretyczne cele artykułu (zob. szerzej Doliński 2012).

ne). Przy współdziałaniu zbliżonej do fizyczności przedmiotów pamięci mapy i ich przestrzenny zakres aktualizacji pomagają organizować intymne otoczenie, a w konsekwencji ukierunkowują codzienne zachowania (Kauffman 2004: 171–173). Procedura mapowania to działanie podobne do kartografa, który „łączy punkty o tej samej wysokości za pomocą linii konturowych, aby odtworzyć w adekwatny sposób kształt góry” (Schütz 2008: 214–215). Wyznacza się w ten sposób obszary aktywności człowieka, który doświadczając świata w ustrukturyzowanych warstwach istotności, funkcjonuje jednocześnie na różnych poziomach wiedzy. Graficzne ujęcie wielopoziomowych istotności „nie jawi nam się jako jeden, zwarty obszar, lecz raczej jako wielość obszarów rozproszonych na mapie, gdzie każdy posiada odmienny rozmiar i kształt” (Schütz 2008: 215; por. Schütz 1985: 275). Poprzecinane liniami istotnościowymi pola wiedzy nakładają się na siebie lub sąsiadują ze sobą, a pomiędzy nimi istnieją „strefy całkowitej niewiedzy” (Schütz 2008: 215). Stopniowalność wiedzy, jej fragmentaryczna niespójność i częściowe uwikłanie w sprzeczności (Schütz 2008: 214, 215)¹⁷ nie unieważniają jednak przewidywalnej skuteczności egzystencjalnych odniesień autora. W odróżnieniu od „map pojęciowych” stosowanych na przykład w kontekście nauczania lub ewaluacji retrospektywno-refleksyjne (Kłoskowska 1971: 34) cechy zapisu autobiograficznego sprzyjają nieliniarnym, równoległym, równorzędnym i spletanym narracjom, co jest „bardziej prawdziwe antropolo-

¹⁷ Te cechy wiedzy są szczególnie ciekawe wtedy, gdy poddamy pod rozważanie sekwencje decyzji badawczych przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, działających w odmiennych obszarach „zdefiniowanej ignorancji” (Merton 1987: 7).

gicznie, bliższe doświadczeniu czasu niż linearne opowieści” (Bourdieu, Wacquant 2001: 205).

Nieliniowość przekłada się na sekwencje czynności badawczych. Zasadniczym celem jest budowa takiej mapy zapisu, która umożliwi dokonywanie porównań niejako jednym „rzutem oka”: „każdy, od pierwszych czytelników poczynając, dostrzegał wiejskie spacerki w «Our Village»; nikt jednak nigdy się nie zastanawiał nad kolistym wzorcem, jaki wyznaczają w obrębie angielskiej wsi, a to dlatego, że – wobec braku jakichkolwiek **map ukazujących przestrzeń tej książki** – nikt nigdy właściwie nie zdołał ich zobaczyć” (Moretti 2016: 64 [wyróżnienie – WD]). Treść wielokartkowego dokumentu osobistego jest przez badacza zamieniana (zdanie po zdaniu „gęste” streszczenie) na pojedynczy dokument „jednostronicowy”. W nim w tej samej kolejności co w oryginale interpretator odzwierciedla w sekwencjach pierwszo- i trzecioosobowych zdań opisowych, argumentacyjnych (Helling 1990: 30; Rosenthal 1990: 101) treść „tematycznych”, nieliniarnych układów kategorii i podkategorii wspomnień (m.in. czasu, miejsca, osób, działań, emocji, ocen, przedmiotów itd.). To odzwierciedlenie przypomina nieco działania na „zbiorach”, z tą jednak różnicą, że tutaj stosuje się etykietowanie nawiązujące do potocznych sposobów nazywania, które „ugruntowują” zjawiska życia codziennego (por. Gorzko 2009: XXXII–XXXIII; Konecki 2009: XXIV). Owe „zbiory” odzwierciedlają skończoną liczbę zestawów kategorii i podkategorii. Kategoriealne zagnieżdżanie to ważny w badaniach zapisów „ruch w głąb”, odpowiadający hermeneutycznej relacji między częścią i całością. Rozpoznawanie bowiem szczegółów wpisane jest w cyrkularny

proces rekonstruowania ich znaczenia dla etykiet działających w poszczególnych obszarach (poziomach) tekstu (Ricoeur 1989: 163–164). W każdym z nich „tematyczne” układy kategorii i podkategorii są uwikłane w różne formy „wyrazu” (np. bieżące przemyślenia, dialogi, fragmenty listów, opisy do wykorzystanych zdjęć, odniesienia do kiedyś prowadzonych notatek, wiersze). Posiadając wiele dokumentów osobistych i odpowiadających im map, kryteria wyekspozowania jednych i wycofanie (bez usuwania) innych elementów tekstu (form „wyrazu”, zestawów kategorii, „tematów”), ekspozuje potrzebę wspomnianej wcześniej interpretacyjnej oszczędności. Owe kryteria nie mogą też unieważniać zakresu stosowalności potocznych interpretacji. Przeciwna sytuacja, taka, kiedy naukowe interpretacje są wyrażane w hermetycznym języku dyscyplin naukowych i otwierają atrakcyjną, wręcz ekskluzywną „furtkę do ogrodu” „uniwersalności rezultatów badania naukowego” (Szahaj 1990: 73), grozi nie tylko tym, że badacz zatraci „uwrażliwiający” kontakt z przedmiotem badań, ale też zacznie pomijać te elementy zapisu, które w ramach przyjętych założeń metodologicznych nie są ważne lub ich ważność jest trudna do ustalenia. Pominie szczególnie wtedy, gdy do analizy dokumentu osobistego zastosuje zbyt szczegółową listę pytań badawczych, zamykającą go na „zdziwienie”, sugerującą mu, czego ma oczekiwać.

Mapa jako elastyczne narzędzie analizy, posiadająca wiele aktualizowanych pytaniami badawczymi „wejść” (pytania o czas, pytania o miejsca, o osoby itd.) (por. Deleuze, Guattari 2015: 14), prowokuje do pracy z szerszymi kategoriami (potencjalna lista pytań jest zatem krótka) i tym samym broni badacza

przed wspomnianym pomijaniem i zatracaniem „uwrażliwienia”. O istotności tego rodzaju pytań socjolog przekonuje się, gdy przekracza on perspektywę jednego dokumentu osobistego i pojedynczej mapy. Cenne są pisane dokumenty autobiograficzne zebrane od członków tej samej grupy, bowiem kategorie użyte przez ich autorów nawzajem się dopełniają i po części również wzajemnie kontrolują. W przypadku analizy zapisów osób z wzajemnie obcych lub z tych samych środowisk, ale oddalonych w czasie socjolog skupia się na typach kategorii argumentacyjnych, w których autor lub inne osoby (wspominane albo szczegółowo opisane) przekazują własne doświadczenia, teoretyczne „recepty”, wskazówki, generalizacje (Znaniński 2008: 219, 223). Badacz może również wykorzystać w technice mapowania konfiguracje wybranych kategorii działania, które komunikacyjnie i „teoretycznie” są wplatanie w obecnie coraz ważniejsze zjawisko „światów społecznych” (Strauss 2013: 144–145)¹⁸.

Otwartą kwestią pozostawimy w tym miejscu to, czy mapowanie dostarczy kompletnych wyjaśnień meandrów doświadczania codzienności (por. Moretti 2016: 64) i z fenomenologicznego punktu widzenia satysfakcjonująco odpowie na pytanie „dlaczego terminy naukowe muszą nawiązywać do terminów, które wyrażają milcząco podzielaną przez podmioty, wspólną interpretację napotykaną w życiu codziennym rzeczywistości” (Szahaj 1990: 73). Przez możliwość mapowania modeli uni-

¹⁸ Od 2007 roku ukazuje się w „Przeglądzie Socjologii Jakościowej” seria na temat „światów społecznych”. Monografie te dotyczą „świata” m.in. nowych pracowników fabryki, rolników ekologicznych, studentów Wydziału Aktorskiego, nauczycieli akademickich, poetów, ratowników górskich i hollywoodzów gołębi.

wersum rejestracji tego doświadczenia (w tym też zapisu) opisywana metoda ma szansę uwrażliwić zarówno teoretyków, badaczy społecznych i humanistycznych, jak i praktyków spoza środowiska akademickiego na potoczne aspekty egzystencjalnych prawd¹⁹ – kosztem nawet świadomości, że pełna, zawarta w nagromadzeniu szczegółów (Donguy 2014: 7) wersja prawdy okazać się może nierealizowalną utopią: „wszystko, co w tym moim pamiętniku powiedziałam, jest rzetelną, a mimo to niepełną prawdą. Po prostu dlatego, że aby prawda była pełniejsza, należałoby napisać wspomnienia kobiety, człowieka borykającego się z własnymi słabościami, może wypowiedać się przed społeczną rodziną” (Solarzowa 1985: 5)²⁰.

Zakończenie

Artykuł zwraca uwagę na potrzebę „odświeżenia” refleksji nad założeniami metody dokumentów osobistych, która jest w świecie rozpoznawana za sprawą przede wszystkim twórczości Floriana Znanińskiego, jej krytyków i kontynuatorów (m.in. Józefa Chałasińskiego i Jana Szczepańskiego). Polska metoda, jak kiedyś nazywano tę odmianę badań biograficznych, w kontekście współczesnej demokracji rejestracji doświadczenia i wzrostu kompetencji komunikacyjnych i tych dotyczących samoanalizy („wyobraźnia socjologiczna”), wymaga owej refleksji w trzech współpracujących ze

¹⁹ Zidentyfikowanie prawdy, fałszu, interpretacji „roboczej”, świadomego wypaczenia, literackich przekształceń jest ważne na przykład w krytyce wewnętrznej źródeł historycznych.

²⁰ Pomijamy w tym momencie osobny nurt rozważań na temat ewentualnych przemilczeń, przesłoneń, pominięć (zob. szerzej: Schütze 1990: 325–328; Rokuszewska-Pawełek 2002: 55, 56; Lubas-Bartoszyńska 2003: 41–42).

sobą obszarach: etycznych założeń opisu fenomenologicznego, doświadczeniowego i refleksyjnego charakteru zapisów autobiograficznych i ich rekonstrukcji naukowych, a także rozwoju procedury mapowania z wykorzystaniem zmodyfikowanej techniki *concept maps*. Te trzy zagadnienia zostały przeanalizowane w odniesieniu do wybranej literatury socjologicznej i pozasocjologicznej, bowiem teoretyczne i praktyczne zakorzenienie praktyk piśmiennych przekracza granice pojedynczych dyscyplin.

Świat pisma odwołuje do trzech ważnych dla socjologii kwestii. Pierwsza dotyczy etycznych problemów budowy opisowych kategorii doświadczenia, w czym niebagatelną rolę odgrywają fenomenologiczne założenia analizy opisowej z jej możliwością stosowania niezamykających i elastycznych kategorii. Rozumienie egzystencjalnej prawdy autora zapisu jest każdorazowo uwikłane w takie sposoby użycia języka naukowego, aby nimi uwolnić badany podmiot od formalnych i zamykających kategorii opisu. Skutkuje to oszczędnym charakterem niewielkiej liczby najbardziej prawdopodobnych interpretacji, które są ograniczone tematyką i gotowymi strukturami autorskiego zapisu, a nie kompetencjami odbiorcy i jego indywidualnym aktem interpretacji.

Druga kwestia odnosi się do kategorii doświadczania jako ważnego elementu *współczynnika humanistycznego*, ale które musi być kontrolowane przez racjonalną refleksję. Wielowymiarowość współczesnej rzeczywistości (w tym multimedialnej) problematyzuje horyzont wyboru tych obiektów, które w sposób oczywisty i przewidywalny mogą

być doświadczane. Poszerzanie w tych warunkach potocznych obszarów refleksyjności wpływa bezpośrednio na charakter teoretycznych rekonstrukcji w obszarach czynności naukowych. Owe rekonstrukcje wypracowują w ciągłym kontakcie z życiem codziennym efektywne sposoby jednoczenia coraz mniej chaotycznych fragmentów rzeczywistości empirycznej. Sposób scalania tych fragmentów może opierać się na procedurze mapowania z wykorzystaniem zmodyfikowanej techniki *concept maps*.

W ostatniej kwestii chodzi o uwrażliwienie na relacje między „diagramami twórcy” zapisu a nieliniowymi, kategorycznymi analizami z wykorzystaniem wspomnianych map do opisu doświadczanej rzeczywistości. Materialne i niematerialne obiekty naszego doświadczenia, w sensie praktycznych zastosowań,

jak i w sensie działania ideacyjnego, niejako rezerwują na mapie ograniczoną liczbę miejsc. Elastyczny charakter procedury mapowania ułatwia dokonywanie aktualizacji tych obszarów wiedzy, które w danym momencie biografii najlepiej odpowiadają zapotrzebowaniu na to, co ma pozostać oczywiste i przewidywalne. Mapowanie odwołuje się do antropologicznie bliskiego człowiekowi doświadczania czasu, bowiem jako bieżąca mentalna (re)prezentacja świata spełnia cementującą rolę pośrednika między przeszłością a przyszłością. Nawet jeśli mapowanie nie dostarczy kompletnych wyjaśnień codzienności, to dzięki swej prostocie ma szansę uwrażliwić teoretyków i praktyków życia społecznego na taki zakres „gęstości” szczegółów życia codziennego, który przyczyni się do pełniejszego zrozumienia wielowymiarowych relacji między interpretacją, światem społecznym i doświadczeniem.

Bibliografia

Bertaux Daniel (2012) *Analiza pojedynczych przypadków (au cas par cas)* [w:] Kaja Kaźmierska, red., *Metoda biograficzna w socjologii*. Kraków: Nomos, s. 309–333.

Bourdieu Pierre, Wacquant Loic J. D. (2001) *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*. Przełożyła Anna Sawisz. Warszawa: Wyd. Oficyna Naukowa.

Blumer Herbert (2007) *Interakcjonizm symboliczny. Perspektywa i metoda*. Przełożyła Grażyna Woroniecka. Kraków: Nomos.

Buchner Anna, Maryl Maciej (2015) *Nowi literaci. Warsztat twórczy blogerów w kontekście współczesnych przemian kultury literackiej* [w:] Doliński Wojciech, Jerzy Żurko, Katarzyna Grzeszkiewicz-Radulska, Sylwia Męćfal, red., *Rzeczywistość i zapis. Problemy badania tekstów w naukach społecznych i huma-*

nistycznych. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 33–51.

Chałasiński Józef (1971) *Dokumentalno-kulturowe wartości pamiętnikarstwa ludowego* [w:] Stanisław Adamczyk, Stanisław Dyksiński, Franciszek Jakubczak, red., *Pół wieku pamiętnikarstwa*. Warszawa: LSW, s. 21–25.

Chałasiński Józef (1979) *Drogi awansu społecznego robotnika. Studium oparte na autobiografiach robotników*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.

Cohen J. Ira (2003) *Teorie działania i teorie praxis* [w:] Bryan S. Turner, red., *Teoria społeczna*. Przełożyły Grażyna Woroniecka, Anna Gąsior-Niemiec. Warszawa: Oficyna Naukowa, s. 83–126.

Czyżewski Marek (2013) *Socjologia interpretatywna i metoda biograficzna: przemiana funkcji, antyesencjalistyczne wątpliwości oraz sprawa krytyki*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 9, nr 4, s. 14–27 [dostęp 6 marca 2014 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.qualitativesociologyreview.org/PL/volume24_pl.php.

Czyżewski Marek, Rokuszewska-Pawełek Alicja (1989) *Analiza autobiografii Rudolpha Hössa* [w:] Antonii Sułek, Krzysztof Nowak, Anna Wyka, red., *Poza granicami socjologii ankietowej*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 237–250.

Deleuze Gilles, Guattari Félix (2015) *Tysiąc plateau*. Przekład Fundacja Bęc Zmiana. Warszawa: Wyd. Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana.

Depraz Natalie (2010) *Zrozumieć fenomenologię. Praktyka konkretna*. Przełożyła Agata Czarnaacka. Warszawa: Oficyna Naukowa.

Doliński Wojciech (2012) *Nowe ślady – stare drogi. Europa w pamiętnikach Polaków*. Kraków: Nomos.

Doliński Wojciech (2013) *Społeczne tworzenie niepełnosprawności w kontekście fenomenologicznych założeń badawczych*. „Niepełnosprawność i Rehabilitacja”, nr 4, s. 3–16.

Doliński Wojciech, Żurko Jerzy (2016) *Wybrane problemy statusu poznawczego tekstów pisanych – wprowadzenie* [w:] Doliński Wojciech, Jerzy Żurko, Katarzyna Grzeszkiewicz-Radulska, Sylwia Męćfal, red., *Rzeczywistość i zapis. Problemy badania tekstów w naukach społecznych i humanistycznych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 7–30.

Donguy Jacques (2014) *Poezja eksperymentalna. Epoka cyfrowa (1953–2007)*. Przełożyła Magdalena Madej. Gdańsk: Wydawnictwo słowo/obraz terytoria.

Duch Włodzimierz (2011) *Jak reprezentowane są pojęcia w mózgu i co z tego wynika* [w:] Józef Bremer, Adam Chuderski, red., *Pojęcia. Jak reprezentujemy i kategoryzujemy świat*. Warszawa: Universitas, s. 459–494.

Eco Umberto (2008a) *Interpretacja i historia* [w:] Stefan Collini, red., *Interpretacja i nadinterpretacja*. Przełożył Tomasz Bieroń. Kraków: Wydawnictwo Znak, s. 28–50.

Eco Umberto (2008b) *Pomiędzy autorem i tekstem* [w:] Stefan Collini, red., *Interpretacja i nadinterpretacja*. Przełożył Tomasz Bieroń. Kraków: Wydawnictwo Znak, s. 76–100.

Eppler J. Martin (2006) *A Comparison between Concept Maps, Mind Maps, Conceptual Diagrams, and Visual Metaphors as Complementary Tools for Knowledge Construction and Sparing*. „Information Visualization”, vol. 5, s. 202–210.

Flick Uwe (2011) *Jakość w badaniach jakościowych*. Przełożył Paweł Tomanek. Warszawa: PWN.

Gadamer Hans-Georg (2004) *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*. Przełożył Bogdan Baran. Warszawa: PWN.

Geertz Clifford (1998) *O gatunkach zmaconych (Nowe konfiguracje myśli społecznej)* [w:] Ryszard Nycz, red., *Postmodernizm. Antologia przekładów*. Kraków: Wyd. Baran i Suszczyński, s. 214–235.

Geertz Clifford (2005) *Interpretacje kultur. Wybrane eseje*. Przełożyła Maria M. Piechaczek. Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Glaser G. Barney, Strauss Anselm L. (2009) *Odkrywanie teorii ugruntowanej. Strategie badania jakościowego*. Przełożył Marek Gorzko. Kraków: Nomos.

Goldman F. Ellen, Swayze Susan (2012) *In-Depth Interviewing with Healthcare Corporate Elites: Strategies for Entry and Engagement*. „International Journal of Qualitative Methods”, vol. 11, no. 3, s. 230–243.

Goody Jack (2011) *Poskromienie myśli nieoswojonej*. Przełożył Marcin Szuster. Warszawa: PIW.

Gorzko Marek (2009) *Wprowadzenie do wydania polskiego. Przeciw „weryfikatorom”: projekt metodologiczny Odkrywania Teorii Ugruntowanej Barneya Glasera i Anselma Straussa* [w:] Barney G. Glaser i Anselm L. Strauss *Odkrywanie teorii ugruntowanej. Strategie badania jakościowego*. Przełożył Marek Gorzko. Kraków: Nomos, s. XXXI–XL.

Gryko Czesław (1989) *Józef Chałasiński. Socjologiczna teoria kultury*. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.

Gurvitch Georges (1985) *Społeczne ramy poznania* [w:] Andrzej Chmielecki i in., red., *Problemy socjologii wiedzy*. Przełożyli Andrzej Chmielecki i in. Warszawa: PWN, s. 460–476.

Hałas Elżbieta (2008) *Wstęp do wydania polskiego* [w:] *Metoda Socjologii*. Przełożyła Elżbieta Hałas. Warszawa: PWN, s. 7–28.

Harris Roy (2014) *Racjonalność a umysł piśmienny*. Przełożyła Marta Rakoczy. Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego.

Helling K. Ingeborg (1990) *Metoda badań biograficznych* [w:] Jan Włodarek, Marek Ziółkowski, red., *Metoda biograficzna w socjologii*. Warszawa, Poznań: PWN, s. 13–37.

Hopfinger Maryla (2010) *Literatura i media po 1989 roku*. Warszawa: Oficyna Naukowa.

Horolets Anna, Bielecka-Prus Joanna, red., (2013) *Metodologiczne i teoretyczne dylematy analizy dyskursu*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 9, nr 1 [dostęp 22 lutego 2015 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.qualitativesociologyreview.org/PL/volume21_pl.php>.

Jakubczak Franciszek (1971) *Pół wieku pamiętnikarstwa inspirowanego* [w:] Stanisław Adamczyk, Stanisław Dyksiński, Franciszek Jakubczak, red., *Pół wieku pamiętnikarstwa*. Warszawa: LSW, s. 5–17.

Jakubczak Franciszek (1983) *Wykaz konkursów na pamiętniki w Polsce w latach 1921-1979* [w:] Bronisław Gołębiowski, Mieczysław Grad, Franciszek Jakubczak, red., *Pamiętniki Polaków 1918–1979. Antologia pamiętnikarstwa polskiego*. T. 3. Warszawa: LSW, s. 558–630.

Kaufmann Jean-Claude (2004) *Socjologia jednostki. Inna wizja człowieka i konstrukcji podmiotu*. Przełożył Krzysztof Wakar. Warszawa: Oficyna Naukowa.

Każmierska Kaja (2007) *Ramy społeczne pamięci*. „Kultura i Społeczeństwo”, t. 51, nr 2, s. 3–23.

Każmierska Kaja, red., (2012) *Metoda biograficzna w socjologii*. Kraków: Nomos.

Każmierska Kaja, red., (2013) *Metoda biograficzna w naukach społecznych*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 9, nr 4 [dostęp 6 marca 2014 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.qualitativesociologyreview.org/PL/volume24_pl.php>.

Kłoskowska Antonina (1971) *Autobiografie* [w:] Stanisław Adamczyk, Stanisław Dyksiński, Franciszek Jakubczak, red., *Pół wieku pamiętnikarstwa*. Warszawa: LSW, s. 34–37.

Kohli Martin (2012) *Biografia: relacja, tekst, metoda* [w:] Kaźmierska Kaja, red., *Metoda biograficzna w socjologii*. Kraków: Nomos, s. 125–137.

Konecki T. Krzysztof (2009) *Wprowadzenie do wydania polskiego* [w:] Barney G. Glaser i Anselm L. Strauss *Odkrywanie teorii ugruntowanej. Strategie badania jakościowego*. Przełożył Marek Gorzko. Kraków: Nomos, s. VII–XXIX.

Krasowska-Marut Agata, Nowaczyk Olga (2013) *Skąd się bierze refleksyjność? Rzecz o związkach refleksyjności ze sprawstwem* [w:] Adam Mrozowicki, Olga Nowaczyk, Irena Szlachcicowa, red., *Sprawstwo. Teorie, metody, badania empiryczne w naukach społecznych*. Kraków: Nomos, s. 129–142.

Kuderowicz Zbigniew (1987) *Dilthey*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

Kurcz Zbigniew (1995) *Mniejszość niemiecka w Polsce*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Kwilecki Andrzej (1998) *Tradycje* [w:] Zbigniew Krawczyk, Kazimierz Z. Sowa, red., *Socjologia w Polsce*. Rzeszów: Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, s. 11–32.

Lalak Danuta (2010) *Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie pedagogicznej*. Warszawa: Wyd. Akademickie Żak.

Lejeune Philippe (2010) *„Drogi zeszycie...”, „drogi ekranie...” O dziennikach osobistych*. Przełożyli Agnieszka Karpowicz, Magda i Paweł Rodakowie. Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego.

Lubas-Bartoszyńska Regina (2003) *Pisanie autobiograficzne w kontekstach europejskich*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.

Lutyński Jan (1971) *Szanse dla biografii* [w:] Stanisław Adamczyk, Stanisław Dyksiński, Franciszek Jakubczak, red., *Pół wieku pamiętnikarstwa*. Warszawa: LSW, s. 47–51.

Mandes Sławomir (2008) *Konwersacyjne mechanizmy konstruowania i utrwalania systemów wartości. Przyczynek do teorii* [w:] Anna Horolets, red., *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 223–235.

Manterys Aleksander (2000) *Klasyczna idea definicji sytuacji*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych.

Merton K. Robert (1987) *Three Fragments from a Sociologist's Notebooks: Establishing the Phenomenon, Specified Ignorance, and Strategic Research Materials*. „Annual Review of Sociology”, vol. 13, s. 1–28.

Mills C. Wright (2007) *Wyobrażenia socjologiczne*. Przełożyła Marta Bucholc. Warszawa: PWN.

Mokrzycki Edmund (1971) *Założenia socjologii humanistycznej*. Warszawa: PWN.

Moretti Franco (2016) *Wykresy, mapy, drzewa. Abstrakcyjne modele na potrzeby historii literatury*. Przełożyli Tomasz Bilczewski, Anna Kowalcze-Pawlik. Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Mrozowicki Adam, Turk Jeffrey D., Domecka Markieta (2013) *Introduction: The Need for Realist Biography in European Policy Studies* [w:] Jeffrey D. Turk, Adam Mrozowicki, eds., *Realist Biography and European Policy. An Innovative Approach to European Policy Studies*. Leuven: Leuven University Press, s. 13–42.

Mucha Janusz, Keen Mike F. (2006) *„Dawanie świadectwa” w życiu socjologów Europy Środkowo-Wschodniej* [w:] Janusz Mucha, Mike F. Keen, red., *Autobiografie czasu transformacji. Socjologowie Europy Środkowej i Wschodniej*. Przełożyli Janusz Mucha i in. Warszawa: IFiS PAN, s. 11–39.

Mucha Janusz (2007) *Wyobrażenia w naukach społecznych. Przedmowa do wydania polskiego* [w:] Mills C. Wright (2007) *Wyobrażenia socjologiczne*. Przełożyła Marta Bucholc. Warszawa: PWN, s. 7–44.

Nellen Klaus (1993) *„Język” i „świat przeżywany” w myśli Husserla* [w:] Zdzisław Krasnodębski i in., tłum. i red., *Świat przeżywany. Fenomenologia i nauki społeczne*. Warszawa: PIW, s. 130–152.

Novak D. Joseph, Gowin D. Bob (1984) *Learning How to Learn*. Cambridge: University Press.

Ortega y Gasset José (2008) *Medytacje o „Don Kichocie”*. Przełożył Janusz Wojcieszak. Warszawa: Wyd. Muza SA.

Olson R. David (2010) *Papierowy świat. Pojęciowe i poznawcze implikacje pisania i czytania*. Przełożyła Marta Rakoczy. Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego.

Pezdek Krzysztof (2012) *Ontologiczne i aksjologiczne kryteria organizowania pomocy osobom z niepełnosprawnościami w filozofii Jürgena Habermasa*. „Teraźniejszość-Człowiek-Edukacja”, t. 4, nr 60, s. 59–71.

Pezdek Krzysztof, Doliński Wojciech (2017) *Jürgen Habermas and the Dilemmas of Experience of Disability*. „Nursing Philosophy”, 2017;00:e12171. <https://doi.org/10.1111/nup.12171>.

Ricoeur Paul (1989) *Język, tekst, interpretacja. Wybór pism*. Przełożyli Piotr Graf, Katarzyna Rosner. Warszawa: Wyd. PIW.

Rodak Paweł (2009) *Pismo, książka, lektura. Rozmowy: Le Goff, Chartier, Hébrard, Fabre, Lejeune*. Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego.

Rokuszevska-Pawełek Alicja (2002) *Chaos i przymus. Trajektorie wojenne Polaków – analiza biograficzna*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Rosenthal Gabriele (1990) *Rekonstrukcja historii życia. Wybrane zasady generowania opowieści w wywiadach biograficzno-narracyjnych* [w:] Jan Włodarek, Marek Ziółkowski, red., *Metoda biograficzna w socjologii*. Warszawa, Poznań: PWN, s. 97–112.

Schütz Alfred (1984) *Potoczna i naukowa interpretacja ludzkiego działania* [w:] Kryzys i schizma. Antyscjentystyczne tendencje w socjologii współczesnej, t. 2, wybór i wstęp. E. Mokrzycki, tłum. Dorota Lachowska. Warszawa: PIW, s. 137–192.

Schütz Alfred (1985) *Światły obywatel. Esej o społecznym zróżnicowaniu wiedzy*. „Literatura na świecie”, t. 2, nr 163, s. 269–284.

Schütz Alfred (2008) *O wielości światów. Szkice z socjologii fenomenologicznej*. Przełożyła Barbara Jabłońska. Kraków: Nomos.

Schütze Fritz (1990) *Presja i wina: doświadczenia młodego żołnierza niemieckiego w czasie drugiej wojny światowej i ich implikacje biograficzne* [w:] Jan Włodarek, Marek Ziółkowski, red., *Metoda biograficzna w socjologii*. Warszawa, Poznań: PWN, s. 325–339.

Solarzowa Zofia (1985) *Mój pamiętnik*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.

Strauss L. Anselm (2013) *Zwierciadła i maski. W poszukiwaniu tożsamości*. Przełożyła Agnieszka Hałas. Kraków: Nomos.

Sturrock John (2009) *Nowy wzorzec autobiografii* [w:] Małgorzata Czermińska, red., *Autobiografia*. Gdańsk: Wyd. słowo/obraz teytorium, s. 126–144.

Szacki Jerzy (1981) *Historia myśli socjologicznej*. T. 2. Warszawa: PWN.

Szahaj Andrzej (1990) *Krytyka, emancypacja, dialog: Jurgen Habermas w poszukiwaniu nowego paradygmatu teorii krytycznej*. Warszawa: Universitas.

Szczepański Jan (1973) *Odmiany czasu teraźniejszego*. Warszawa: Książka i Wiedza.

Szczepański Jan (1992) *Wstęp do wydania polskiego* [w:] Znaniecki Florian *Nauki o kulturze. Narodziny i rozwój*. Przełożył Jerzy Szacki. Warszawa: PWN, s. IX–XVII.

Szymura Jerzy (1982) *Język, Mowa i Prawda w perspektywie fenomenologii lingwistycznej J. L. Austina*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, oddział w Krakowie: PAN.

Todorov Tzvetan (2003) *Ogród niedoskonały. Myśl humanistyczna we Francji*. Przełożyli Hanna Abramowicz, Jan Maria Kłoczowski. Warszawa: Czytelnik.

Wheeldon Johannes, Faubert Jacqueline (2009) *Framing Experience: Concept Maps, Mind Maps, and Data Collection in Qualitative Research*. „International Journal of Qualitative Methods”, vol. 8, no. 3, s. 68–83.

Zakrzewska-Manterys Elżbieta (1998) *Hermeneutyczne inspiracje*. Warszawa: Oficyna Naukowa.

Ziółkowski Marek (2010) *Człowiek jako twórca wiedzy. Podmiotowość a uwarunkowania kulturowe i społeczne* [w:] Elżbieta Hałas, Andrzej Kojder, red., *Socjologia humanistyczna Floriana Znanieckiego. Przesłanie dla współczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 163–178.

Znaniecki Florian (1991) *„Humanizm i poznanie” i inne pisma filozoficzne*. Warszawa: PWN.

Znaniecki Florian (1992) *Nauki o kulturze. Narodziny i rozwój*. Przełożył Jerzy Szacki. Warszawa: PWN.

Znaniecki Florian (2008) *Metoda socjologii*. Przełożyła Elżbieta Hałas. Warszawa: PWN.

Cytowanie

Doliński Wojciech (2017) *Zapisy autobiograficzne – od doświadczenia do map interpretatorów*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 13, nr 3, s. 52–69 [dostęp dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: <www.przegladsocjologiijakosciowej.org>.

Written Autobiographical Records—From Experience to Interpreters’ Maps

Abstract: The golden age of memories recorded in written form (e.g., memoirs, diaries, letters) as the best source of biographical information in sociology has come to an end. Since the early 1980s, the number of contests for autobiographical documents has rapidly decreased. In the context of modern social changes, democratization of forms of written record, and the related development of “sociological imagination” there arises a need to “refresh” reflections on several elements of the method of personal documents, which is recognized worldwide thanks to, among others, Florian Znaniecki. This reflection concerns three categories of issues. First, the ethical involvement of phenomenological descriptions in casual and scientific interpretations; second, experience-related and reflective features of an act of creating a record, characteristic for both the researched and the researchers; third, the procedure of mapping written autobiographical records with the use of concept maps. These issues are presented in the article in relation to sociological and non-sociological literature, as social grounding of writing acts crosses disciplinary boundaries. Flexibility, openness, and simplicity of the mapping procedure make both theorists and practitioners from outside the university milieu aware of present possibilities of describing the grounding of human experience in multi-tier but ordered spheres of everyday life.

Keywords: written record, written personal texts, written autobiographical records, humanistic coefficient, experience, phenomenological description, concept maps